

PRIEVARTOS NAUDOJIMO ĮGYVENDINANT VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS TARNYBOS FUNKCIJAS TEISINIO REGULIAVIMO ASPEKTAI

Dr. Saulius Greičius

Mykolo Romerio universiteto Kauno policijos fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Telefonas 8 37 30 36 40
Elektroninis paštas s.greicius@ltukf.lt

Pateikta 2005 m. birželio 30 d.

Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 23 d.

Pagrindinės sąvokos: prievartos priemonių panaudojimas, valstybės sienos apsaugos teisinis reguliavimas.

S a n t r a u k a

Teisės normų privalomumui užtikrinti ne visada užtenka naudos, moralės normų, viešosios nuomonės ar įsitikinimų, todėl teisės privalomumas užtikrinamas pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai įstatymų numatytais atvejais turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Kadangi prievartos priemonių panaudojimas visais atvejais apriboja asmens, prieš kurį šios priemonės naudojamos, galimybę veikti pagal savo valią, asmens laisvę ribojančių priemonių naudojimas turi būti reglamentuotas įstatymo teisės normomis, paliekant pareigūnams diskrecijos teisę, pasireiškiančią tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu. Iš visų prievartos rūšių didžiausią pavojų asmeniui, prieš kurį naudojama prievarta, sukelia šaunamųjų ginklų naudojimas. Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas pareigūnų veiksmams, naudojant šaunamąjį ginklą, suteikia pernelyg plačią diskreciją, kuri šaunamojo ginklo naudojimą paverčia ne išimtiniais atvejais, o įprasta praktika. Straipsnyje, analizuojant prievartos priemonių naudojimą reglamentuojančių teisės normų suderinamumą su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis dėl žmogaus teisių, teismų praktiką bei praktinius panaudojimo atvejus, pateikiami pasiūlymai teisiniam reguliavimui tobulinti.

Įvadas

Teisės normomis suregulavus tam tikrus visuomeninius, ekonominius, socialinius ar kitus santykius šių teisės normų saugomos vertybės arba siekiami sukurti santykiai dažniausiai nebūna besąlygiškai naudingi visiems piliečiams arba socialinėms grupėms. Todėl teisė yra ne tik elgesio taisyklė, o visuotinai privaloma elgesio taisyklė. Tačiau teisės privalomumas nėra visiškai imanentinis teisių ir pareigų vienovės požymis, nes nauda, moralės normos, viešoji nuomonė arba įsitikinimai dažniausiai nebūna pajėgūs užtikrinti teisės privalomumo visuotinumą. Tokiais atvejais teisės privalomumas užtikrinamas pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Įstatymų numatytais atvejais ir tvarka pareigūnams leidžiama naudoti psichinę ar fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Švelniausia prievartos forma yra psichinė prievarta. Ji suprantama kaip įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogs-

tamąsias medžiagas. Psichinei prievartai taip pat prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai. Fizinė prievarta suprantama kaip bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas, specialiųjų priemonių, t.y. lazdų, antrankių, surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio stabdymo bei kitų aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas. Pareigūnas turi tam tikrą diskreciją pasirinkdamas naudotinos prievartos rūšį, tačiau ši diskrecija pasireiškia tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu. Prievarta, dėl kurios gali būti sužalojamas kūnas arba kuri gali baigtis asmens mirtimi, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai atlikti ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos. Taip pat daugumoje prievartos naudojimo tvarką nustatančių teisės aktų draudžiama naudoti kovinių imtynių veiksmus, specialiąsias priemones bei šaunamuosius ginklus prieš moteris, jei akivaizdu, jog jos nėščios, taip pat prieš asmenis, jei akivaizdu, kad jie invalidai, bei prieš nepilnamečius, išskyrus atvejus, kai jie priešinasi pavojingam žmogaus sveikatai ar gyvybei būdu arba jei užpuola tokių asmenų grupę ir šis užpuolimas kelia grėsmę gyvybei ar sveikatai.

Atskiruose teisėsaugos institucijų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose prievartos panaudojimo tvarka sukonkretinta atsižvelgiant į šių institucijų paskirtį, funkcijas ir veiklos specifiką, tačiau dėl skirtingo teisinio reguliavimo nėra bendros praktikos ir dažnai prievartos priemonių panaudojimas tampa ne išimtinė, o įprasta priemone.

Darbo tikslas – ištirti prievartos priemonių naudojimo įgyvendinant valstybės sienos apsaugos funkcijas teisinio reguliavimo suderinamumą su fundamentaliomis asmens teisėmis.

Darbo uždaviniai: 1) naudojant loginį, lyginamąjį bei sisteminių metodus ištirti prievartos priemonių panaudojimą reglamentuojančių teisės normų suderinamumą su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis dėl žmogaus teisių; 2) atlikti teismų praktikos analizę ir atskleisti teisinio reguliavimo spragas; 3) atlikti praktinių prievartos panaudojimo atvejų analizę, pateikti pasiūlymus teisiniui reguliavimui tobulinti.

1. Valstybės sienos apsaugos įgyvendinimą užtikrinančių teisės aktų suderinamumas su pamatinėmis asmens teisėmis

2000 m. gegužės 9 d. Valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas, reglamentuojantis valstybės sienos apsaugą, numato ir veiksmus [1], kuriuos turėtų atlikti Valstybės sienos apsaugos tarnyba, muitinė ir kitos tam įgaliotos valstybės institucijos, vykdančios valstybės sienos apsaugą ir teisinio režimo kontrolę. Valstybės sienos apsaugos teisinio reguliavimo užtikrinimas, ypač vykdant kontrabandos ir nelegalios migracijos užkardymą, dažnai susijęs su įvairių rūšių prievartos [2] (psichinės, fizinės ar šaunamųjų ginklų, sprogstamųjų medžiagų) panaudojimu. Dažnai prievartos panaudojimas yra būtinas užkertant kelią teisės pažeidimams, sulaukiant pažeidimą padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant teisėtus asmens, visuomenės, valstybės interesus. Tačiau naudojant prievartą svarbu nepažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje garantuojamų žmogaus teisių [3] į gyvybę, laisvę, asmens neliečiamumą, orumą bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų [4], todėl prievartos panaudojimas turėtų būti labai tiksliai reglamentuotas teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnyje įtvirtinta principinė nuostata, jog „*žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti savavališkai sulaukytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas*“. Kadangi prievartos panaudojimas visais atvejais apriboja asmens, prieš kurį šios priemonės naudojamos, galimybę veikti pagal savo valią, prievartos panaudojimo sąlygos turi būti nustatytos atitinkamų institucijų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose numatant baigtinį sąrašą ir nepaliekant pareigūnų veiksmams diskrecijos teisės. Įstatymų leidėjas turėtų formuluoti ir išdėstyti teisės normas taip [5, p. 236], kad adresatai aiškiai suprastų jiems nustatomų teisių ir pareigų turinį bei pobūdį, taip pat teisinius faktus, kurių pagrindu tos teisės ir pareigos atsiranda, pasikeičia arba baigiasi. Akivaizdu, jog iš visų prievartos rūšių didžiausią pavojų asmeniui, prieš kurį naudojama prievarta, sukelia šaunamųjų ginklų bei sprogstamųjų medžiagų panaudojimas.

Taikant loginį ir sisteminių aiškinimo metodus galima teigti, kad pagal Konstitucijos 19 straipsnį žmogaus teisė į gyvybę yra absoliuti vertybė, nes Konstitucija tiesiogiai nenustato teisės į gyvybę išimčių arba išlygų ir neįmanoma kaip nors apriboti žmogaus teisės gyventi nepažeidžiant gyvybės esmės, t. y. neatimant gyvybės. Kadangi minėtas Konstitucijos straipsnis nenumato jokių išimčių, t. y. jame nėra blanketinių išlygų, doc. E. Šileikis kelia klausimą [6, p. 167], ar apskritai įstatymas, numatantis šaunamojo ginklo panaudojimą prieš žmogų, gali neprieštarauti Konstitucijai. Tačiau vertindami

Konstitucijos 6 straipsnio nuostatą dėl Konstitucijos vientisumo ir 28 straipsnio nuostatą, jog „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“, galime daryti išvadą, kad valstybės pareigūnai, norėdami apsaugoti kitų žmonių gyvybę ar laisvę, įstatymų nustatyta tvarka gali panaudoti šaunamąjį ginklą, tačiau tuo negali būti siekiama žmogų nužudyti. Todėl darytina išvada, kad įstatymų leidžiamoji valdžia yra įgaliota įstatymais taip nustatyti prievartos ir šaunamųjų ginklų panaudojimo sąlygas, kad pareigūnui nebūtų suteiktos neribotos galimybės savo nuožiūra spręsti, kur, kada ir kaip panaudoti prieš žmogų šaunamąjį ginklą, t. y. aiškiai ir nedviprasmiškai nustatyti baigtinį ir neplečiamą ginklo panaudojimo atvejų sąrašą. Įstatymas gali leisti pareigūnui panaudoti šaunamąjį ginklą prieš žmogų tik tuo atveju, kai kitomis priemonėmis, tokiomis kaip psichinė, fizinė prievarta, neįmanoma pasiekti tikslų, kurių reikšmė objektyviai pateisina šaunamojo ginklo panaudojimą. Būtina, kad esant galimybei asmuo, prieš kurį rengiamasi panaudoti šaunamąjį ginklą, būtų įspėtas žodžiu ar įspėjamaisiais šūviais, kad naudojant šaunamąjį ginklą būtų siekiama padaryti kuo lengvesnius sužalojimus, kad apie ginklo panaudojimą prieš asmenį būtų informuotos atitinkamos institucijos.

Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo penkto skirsnio 20 straipsnio 13 punktą suteikia teisę Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnams, pagal savo pareigas ir kompetenciją įgyvendinantiems Tarnybos funkcijas pasienio juostoje, valstybės sienos apsaugos zonoje, pasienio ruože, pasienio kontrolės punktuose, saugomuose objektuose ir teritorijose, teritorinėje jūroje ir pasienio vidaus vandenyse, teisės aktų nustatyta tvarka panaudoti šaunamuosius ginklus bei specialiąsias priemones. Šio įstatymo 22 straipsnis, reglamentuojantis šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo sąlygas, numato, jog panaudodami šaunamuosius ginklus ir specialiąsias priemones pareigūnai turi atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę, konkrečią situaciją, be to, pareigūnai šaunamąjį ginklą gali panaudoti tais atvejais, kai jiems pavestų tarnybinių pareigų negalima įvykdyti kitu būdu be grėsmės savo pačių arba kitų asmenų gyvybei. Tačiau 23 straipsnis sukuria teisės normų koliziją. Minėtame straipsnyje reglamentuojami šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo pagrindai ir nurodoma, jog pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą:

- 1) atremdamas ginkluotą įsiveržimą į Lietuvos Respublikos teritoriją, saugomą objektą ar užkirsdamas kelią orlaivio, laivo arba kitų transporto priemonių, kuriose nėra keleivių, pagrobimui;
- 2) kai asmuo, laivas, orlaivis arba kita transporto priemonė kerta valstybės sieną uždraustoje arba tarptautiniam susisiekimui nenustatytoje vietoje, arba nustatytoje vietoje, tačiau neleistinu būdu ir tai kelia realų pavojų pareigūno arba kito asmens sveikatai arba nepaklūsta išankstiniams aiškiems pareigūno reikalavimams sustoti, jei kitaip nebuvo galima jų sulaikyti;
- 3) pasienio ruože sulaikydamas sausumos transporto priemonę, jeigu jos vairuotojas savo veiksmais kelia realų pavojų pareigūno arba kito asmens gyvybei ar sveikatai arba nepaklūsta išankstiniams aiškiems pareigūno reikalavimams sustoti, jei kitaip nebuvo galima jos sulaikyti;
- 4) kitais policijos veiklą reglamentuojančių įstatymų nustatytais atvejais.

Darytina prielaida, jog esant 23 straipsnyje numatytiems šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo pagrindams turėtų būti įvykdytos ir 22 straipsnyje numatytos šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo sąlygos. Tačiau 23 straipsnio 2 punkte apibrėžiant vieną iš panaudojimo pagrindų „*kai asmuo, laivas, orlaivis arba kita transporto priemonė kerta valstybės sieną uždraustoje arba tarptautiniam susisiekimui nenustatytoje vietoje, arba nustatytoje vietoje, tačiau neleistinu būdu*“ yra nurodoma ir viena iš 22 straipsnyje nustatytų sąlygų „*ir tai sukelia realų pavojų pareigūno arba kito asmens gyvybei ar sveikatai*“, ir tai yra veikos objektyviosios pusės požymis, darytina išvada, jog įstatymo leidėjas papildomas sąlygas ir papildomus požymius įtraukė į atitinkamus 23 straipsnio punktus.

Nagrinęjant 23 straipsnio 2 punktą lingvistiniu arba filologiniu požiūriu ir naudojantis kontekstu pagrįstu aiškinimu galima daryti išvadą, jog jungtuko *arba* vartojimas daro visus šiuo jungtuku išskirtus šaunamojo ginklo panaudojimo atvejus lygiareikšmius ir nepriklausomus vienas nuo kito. Todėl galima daryti išvadą, jog, pavyzdžiui, 23 straipsnis leidžia panaudoti šaunamąjį ginklą sulaikant sausumos transporto priemonę, jei jos vairuotojas „*nepaklūsta išankstiniams aiškiai išreikštiems pareigūno reikalavimams sustoti, jei kitaip nebuvo galima jo sulaikyti*“, ir toks šaunamojo ginklo panaudojimo sąlygų ir pagrindų santykio neapibrėžtumas sudaro prielaidas įstatymo nuostatas traktuoti nevienareikšmiškai. Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos įstatyme neaiškinama, koks stabdymas gali būti laikomas išankstiniu ir aiškiai išreikštu, taip pat nėra apibrėžta stabdymo tvarka. Patrulio veiksmai stabdant transporto priemones reglamentuoti 2001 m. gruodžio 29 d. Valstybės sienos

apsaugos tarnybos vado įsakymu Nr. 396 patvirtintuose Valstybės sienos apsaugos nuostatų 208–211 punktuose (šie nuostatai nebuvo skelbti „Valstybės žiniuose“):

208. Transporto priemonę stabdantis pareigūnas turi būti uniformuotas.

209. Reikalavimas sustabdyti transporto priemonę išreiškiamas duodant vairuotojui signalą reguliuotojo lazdelės ar skritulio su raudonu atšvaitu mostu skersai judėjimo kryptiai bei nurodant vairuotojui transporto priemonės sustojimo vietą.

210. Tamsiu paros metu transporto priemonės stabdomos laikantis šių reikalavimų:

210.1. pareigūnas turi vilkėti uniformą su šviesą atspindinčiais elementais (specialiąsias liemenes, rankogalius ir kt.), dirbti tik specialiomis spalvomis dažytu ir skiriamaisiais ženklais pažymėtu automobiliu;

210.2. patrulį turi sudaryti ne mažiau kaip du pareigūnai;

210.3. stabdyti transporto priemonę šviečiančia reguliuotojo lazdele arba minėtu šviesą atspindinčiu skrituliu, įjungus patrulinio automobilio mėlynos arba (ir) raudonos spalvos švyturėlius. Rekomenduojama stabdyti apšviestuose kelio ruožuose.

211. Galima stabdyti transporto priemonę važiuojant patruliniu automobiliu, įjungus jo mėlynos (mėlynos ir raudonos) spalvos švyturėlį (švyturėlius) ir specialius garso signalus. Šiuo atveju reikia privažiuoti prie stabdomos transporto priemonės iš paskos ir reikalavimą sustoti pareikšti žodžiais per patrulinio automobilio garsiakalbį.

Kadangi sausumos transporto priemonių stabdymo procedūra nėra apibrėžta įstatymu, abejojama, ar Valstybės sienos apsaugos tarnybos vado įsakymu apibrėžus *patrulio veiksmus stabdant transporto priemones* būtų galima manyti, jog stabdymo klausimas tinkamai sureguliuotas. Diskutuotina nuostata, ar suteikiant teisę jėgos struktūroms naudoti prievartos priemones įgyvendinant tam tikras funkcijas (o tai savo ruožtu suponuoja tikimybę, jog netinkamai panaudojus prievartos priemones gali būti pažeistos piliečių teisės) šių prievartos priemonių panaudojimo tvarka turi būti griežtai apibrėžta įstatymu, ar užtenka reglamentuoti institucijų teisės aktais.

Administracinių bylų teisenos įstatymo 2 straipsnis apibūdina administracinį teisės aktą kaip administravimo subjekto priimtą teisės aktą vykdant administravimo funkcijas ir numato, jog administraciniai teisės aktai yra dviejų rūšių: individualūs ir norminiai. Individualus teisės aktas yra vienkartinis teisės taikymo aktas, skirtas konkrečiam asmeniui ar individualiais požymiais apibrėžtų subjektų grupei¹. Todėl minėti *Valstybės sienos apsaugos nuostatai* pagal juose įtvirtintas elgesio taisykles, skirtas individualiai neapibrėžtai subjektų grupei, atitiktų norminio teisės akto apibrėžimą.

Administracinių subjektų administravimo funkcijas ir jų vykdymo tvarką nustato atitinkami įstatymai, kiti norminiai aktai, kuriuose nurodomas tokių subjektų statusas. Valstybės sienos apsaugos tarnybos Darbo reglamento [7] 31 straipsnis numato, jog Tarnybos vadas leidžia įsakymus, kuriuose nustatomos, keičiamos ar pripažįstamos netekusios galios teisės normos, tačiau viena iš svarbiausių teisėtumą užtikrinančių sąlygų yra įstatymų sukonkretinimas ir aiškinimas poįstatyminiuose teisės aktuose, nekuriant naujų, įstatymo nenumatytų teisių ir pareigų [8, p. 41]. Diskrecijos teisės įgyvendinimą viešajame administravime nagrinėję autoriai [9, p. 260] laikosi nuomonės, jog viešajame administravime negalioja privatinės teisės principas „leidžiama viskas, kas neuždrausta“, todėl žmogaus teisinį statusą nustatančios, keičiančios arba naikinančios viešojo administravimo institucijos turi veikti tik neviršydamos įstatymais nustatytos diskrecijos ribų.

Lietuvos Respublikos Konstitucija numato, jog įstatymus leidžia Seimas, o Lietuvos Respublikos Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo. Šiems uždaviniams užtikrinti Vyriausybė kuria poįstatyminius aktus, t. y. tampa teisėkūros subjektu. Tačiau toks legislatyvinio diskrecijos delegavimas dažnai tęsiasi iki dalies Vyriausybei Seimo suteiktos diskrecijos perdavimo ministerijoms. Toks diskrecijos delegavimas sudaro prielaidas teisės aktų turinio atotrūkiui nuo visuomenės lūkesčių [10]. A. Šakočius pagrįstai kelia klausimą [11]: ar ministerijos, įgyvendindamos gautą diskreciją, tiksliai identifikuoja visuomenės norus, jeigu joms diskrecija suteikiama jau ne tautos išrinktos institucijos, o Vyriausybės? A. Urmonas, tirdamas konstitucinių principų transformaciją viešojoje teisėje [12], taip pat laikosi nuomonės, jog deleguojamoji legislatyvinė diskrecija *Seimo – Vyriausybei, Vyriausybės – ministerijoms, ministerijų – pareigūnams* ne visuomet tiksliai atkuria konstitucines principų „mintis“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarimuose [13; 14] išaiškino, jog Seimas, disponuodamas konstituciniais įgaliojimais leisti įstatymus, turi diskreciją, tačiau turi paisyti Konstitucijos reikalavimų bei Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo ir teisinės valstybės principų. Lietuvos Res-

¹ Taikant lingvistinio aiškinimo metodą ir vadovaujantis „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“ pateikiamu apibrėžimu, „individualūs požymiai“ suprantami kaip savybės, priklausančios individualiam asmeniui.

publikos Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo [15], jog „Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įstatymų leidybos delegavimas nenumatytas, todėl Vyriausybė gali priimti tik poįstatyminius teisės aktus. Įstatymų ir poįstatyminių valdymo aktų reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksnių – teisės tradicijų, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, tačiau tiek teisės teorijos, tiek įstatymų leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais“. Todėl esamas teisinis reguliavimas, kai stabdymo tvarka nėra nustatyta įstatyme, o pažeidus šią tvarką pareigūnams suteikiama teisė panaudoti ginklą, yra nepakankamas. Lyginant minėtas teisės aktų nuostatas su policijos veiklą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis atkreiptinas dėmesys, jog policijos pareigūnų veiksmai stabdant transporto priemones yra apibrėžti Administracinių teisės pažeidimų kodekse.

Nagrinėjant prievartos panaudojimo reglamentavimą būtina įvertinti, kad minėto įstatymo 10 straipsnis nurodo, jog „Tarnyba turi Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatytas policijos bendrąsias teises ir pareigas“, todėl akivaizdu, jog Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 23 straipsnis suteikia pareigūnų veiksams naudojant šaunamąjį ginklą labai plačią diskreciją.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog teisės aktai, reglamentuojantys įvairių tarnybų (Policijos departamento, Valstybės saugumo departamento, Vadovybės apsaugos departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos) pareigūnų galimybę naudoti šaunamuosius ginklus priverstinai stabdant transporto priemones, palieka pareigūnų veiksams mažesnę diskreciją nei 2000 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas Nr. VIII–1996. Šaunamąjį ginklą leidžiama naudoti tik esant būtinajai ginčiai, būtinajam reikalingumui, sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kai jis bando pabėgti transporto priemone. Todėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 23 straipsnio nuostatos dėl šaunamojo ginklo naudojimo priverstinai stabdant transporto priemonę turėtų būti tikslinamos.

Minėto straipsnio formuluotės teisingumas tampa dar labiau abejotinas sulyginus ją su 2001 m. gruodžio 29 d. Valstybės sienos apsaugos tarnybos vado įsakymu Nr. 396 patvirtintų Valstybės sienos apsaugos nuostatų 216 punktu: „*jei transporto priemonės vairuotojas nepaklūsta reikalavimui ją sustabdyti, patrulis privalo įsidėmėti kuo daugiau informacijos apie transporto priemonę (transporto priemonės valstybinio numerio ženklą, markę, spalvą, ypatingus požymius ir pan.)*“. Matome, jog nuostatai, sukonkretinantys įstatymo nuostatų praktinio įgyvendinimo tvarką, jau nenumato galimybės, vairuotojui nepaklusus reikalavimui sustabdyti transporto priemonę, panaudoti šaunamąjį ginklą. Todėl tokioje situacijoje pareigūnui tenka ieškoti sprendimo tarp dviejų teisės normų nuostatų: panaudoti šaunamąjį ginklą ar tik įsidėmėti kuo daugiau informacijos apie nesustojusią transporto priemonę?

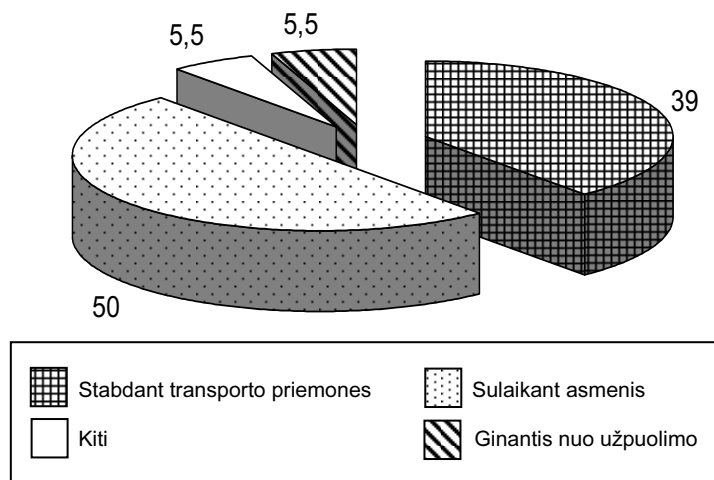
Kalbant apie šaunamojo ginklo panaudojimą priverstinai stabdant transporto priemonę būtina atsižvelgti į teismų praktiką. 2001 m. gegužės 10 d. Šiaulių rajono policijos komisariato viešosios policijos patrulinės tarnybos būrio kelių patrulis, stabdydamas Kelių eismo taisykles pažeidusį ir nepaklususį reikalavimui sustoti vairuotoją, panaudojo tarnybinį ginklą. Iššovęs du įspėjamuosius šūvius į viršų pareigūnas iššovė dar du šūvius, taikydamas į automobilio galinį dešinį ratą. Kulka pataikė automobilį vairavusiam nepilnamečiui į galvą. Tiek Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija [16] nustatė, jog pareigūnas panaudojo ginklą „*viršydamas įstatymo jam suteiktas tarnybos teises, nesant būtiną reikalingumą panaudoti šaunamąjį ginklą prieš asmenį ir transporto priemonę, t. y. nesant realios grėsmės policijos pareigūnų ar kitų asmenų sveikatai ar gyvybei, tinkamai neįvertinęs situacijos ir neatsižvelgęs į nesustojusio automobilio vairuotojo padaryto administracinio teisės pažeidimo, nekėlusio tiesioginės grėsmės eismo saugumui ar žmonėms, pobūdį, neturėdamas tikslios informacijos apie policijos pareigūnų teisėtam reikalavimui sustoti nepaklususį automobilio vairuotoją ir jo individualias savybes, tarp jų – amžių bei galimą pašalinių asmenų, t. y. keleivių, buvimą automobilyje, norėdamas jį sustabdyti iš tarnybinio pistoleto iššovė du perspėjamuosius šūvius į viršų, o po to, nesutekęs Kelių eismo taisykles pažeidusiam automobilio vairuotojui galimybės įvykdyti perspėjamaisiais šūviais išreikšto reikalavimo sustoti, sąmoningai nesilaikydamas atsargumo taisyklių ir nusikalstamai pasitikėdamas savo šaudymo taiklumu, iš didelio, apie 40 metrų atstumo iššovė du šūvius, taikydamas į pataikymui sudėtingomis sąlygomis nelygiu ir duobėtu keliu bei didėjančiu greičiu važiuosio, dėl pakilusio nuo kelio dulkių blogai matomo automobilio galinį dešinį ratą*“.

Tais atvejais, kai panaudojus ginklą žūva ar sužeidžiami keleiviai, neaišku, ar atsakomybė taip pat tenka ginklą pavartojusiam pareigūnui, ar reikalavimui sustabdyti transporto priemonę nepaklususiam vairuotojui. Nors vairuotojas, nevykdydamas teisėtų pareigūnų reikalavimų, sukelia pavojų au-

tomobilyje esantiems asmenims, tačiau privalėjimas numatyti pasekmes yra objektyvus nusikalstamo nerūpestingumo kriterijus, nustatantis pareigos būti atsargiam darant atitinkamas veikas buvimą. Tokia pareiga [17] išplaukia iš įstatymo, tarnybos pareigų, profesijos, ankstesnės veiklos gyvenimiškos patirties ir pan. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi kasacinę bylą pagal Kauno apygardos I. e. vyriausiojo prokuroro pareigas kasacinį skundą [18], kuriame buvo motyvuojama, jog „nenustatyta jokių subjektyvių ar objektyvių priežasčių, dėl kurių nu-teistasis būtų negalėjęs suvokti, kad po daugkartinių akivaizdžiai išreikštų policijos pareigūnų reikalavimų sustoti bei perspėjamųjų šūvių į viršų atsirado realus pavojus jo paties bei automobilio keleivių gyvybei“, nustatė, jog vairuotojo veikoje „nėra objektyviosios nusikaltimo sudėties pusės – veikos, nusikalstamų pasekmių ir priežastinio ryšio tarp veikos bei pasekmių“. Akivaizdu, jog visais atvejais atsakomybė už šaunamojo ginklo panaudojimą tenka ginklą panaudojusiam pareigūnui, todėl ginklas turėtų būti naudojamas tik esant realiai grėsmei.

2. Šaunamųjų ginklų naudojimo Valstybės sienos apsaugos tarnybos veikloje tyrimas

Realiausiai šaunamojo ginklo naudojimą reglamentuojančių teisės aktų veikimą galima matyti nagrinėjant tarnybinių patikrinimų dėl ginklo panaudojimo išvadas. Analizei buvo panaudota 18-os tarnybinių patikrinimų medžiaga dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2003 m. sausio 14 d. iki 2003 m. gruodžio 2 d. Pareigūnai naudojo tarnybinį ginklą gindamiesi, priverstinai stabdydami transporto priemones, sulaikydami asmenis.

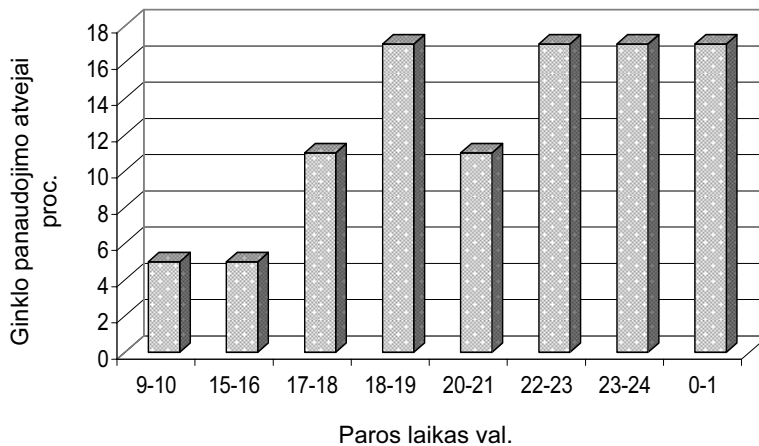
1 pav. Valstybės sienos apsaugos pareigūnų tarnybinio ginklo tirimoju laikotarpiu panaudojimo priežastys proc.

Matome, kad net 50 proc. atvejų tarnybinis ginklas buvo panaudotas sulaikant asmenis (reikia atsižvelgti, jog priverstinis transporto priemonės stabdymas dažniausiai baigdavosi vairuotojų ir keleivių bandymais pabėgti po to, kai transporto priemone važiuoti tapdavo nebeįmanoma), 39 proc. atvejų tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones ir po 5,5 proc. – ginantis nuo užpuolimo ir kitais atvejais (prieš gyvūnus). Kadangi sulaikant asmenis tarnybinis ginklas buvo naudojamas tik įspėjamiesiems šūviams, akivaizdu, kad didžiausią pavojų kėlė ginklo panaudojimas priverstinai stabdant transporto priemonę. Kalbant apie tikslią ginklo panaudojimo galimybę ir tikslingumą reikia įvertinti ir paros laiką, kai buvo panaudotas ginklas.

Matome, kad absoliučia dauguma atveju ginklas buvo panaudotas tamsiu paros metu. Tai labai apsunkina sėkmingą ginklo panaudojimą.

Tarnybinio ginklo panaudojimo tikslingumą ir teisėtumą geriausiai atspindi tarnybinių patikrinimų medžiagoje esantys pirminiai pareigūnų paaiškinimai apie įvykių aplinkybes: „pastebimas dideliu greičiu atvažiuojantis sidabrinės spalvos „Audi“ markės automobilis. Automobilis nepaklūsta aiškiam teisėtam reikalavimui sustoti ir nemažindamas greičio nuvažiuoja. Pareigūnas iš tarnybinio ginklo iš-

šauna vieną įspėjamąjį šūvį ir du šūvius į galinę „Audi“ dalį; automobilio vairuotojas įjungtomis tolimosiomis šviesomis, bandydamas išvengti patikrinimo, padidino greitį ir judėjo stažuotojo kryptimi, savo veiksmais sukeldamas pavojų jo sveikatai ir gyvybei. Tada vyresnysis pasienietis iššovė įspėjamąjį šūvį į viršų. Vairuotojui nepaklusus stabdymui, taip pat nekreipiant dėmesio į perspėjimą apie galimą ginklo panaudojimą prieš transporto priemonę, iš 10 ir 20 metrų atstumo buvo iššauti dar du šūviai, taikantis į galinį kairįjį automobilio ratą. Dėl pataikymo vyresnysis pasienietis neįsitikinęs, kadangi automobilis pasišalino“.

2 pav. Valstybės sienos apsaugos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo paros laikas

Dažniausiai vairuotojai, nevykdantys Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų reikalavimų sustabdyti transporto priemonę, veža kontrabandinius krovinius, tačiau tokia veika gali užtraukti tiek baudžiamąją atsakomybę, tiek administracinę atsakomybę – tai priklauso nuo vežamos kontrabandos vertės. Todėl stabdant transporto priemones sunku iš anksto nuspėti, kokio sunkumo pažeidimą arba nusikaltimą gali būti padaręs vairuotojas. Gana dažnai, nepaklusdamas reikalavimui sustoti, vairuotojas tiesioginės ir realios grėsmės pareigūnų bei kitų asmenų sveikatai ir gyvybei nekelia, todėl būtinumas panaudoti ginklą yra labai abejotinas.

Suprantama, kad Valstybės sienos apsaugos tarnybos veikla tikrinant transporto priemones, užkardant kontrabandos gabenimą bei vogtų transporto priemonių gabenimą per valstybės sieną skiriasi nuo policijos veiklos užtikrinant eismo saugumą. Policijos pareigūnai, užrašę valstybinius numerio ženklus, turi galimybę iškviešti automobilio savininką ir bandyti nustatyti asmenį vairavusį automobilį. Darant nusikaltimus ar pažeidimus pasienio ruože dažnai naudojami vogti automobiliai bei automobiliai su suklastotais ar paslėptais valstybiniais numerio ženklais, be to, šiuo atveju reikia nustatyti ne Kelių eismo taisyklių pažeidimą, o dažniausiai neleistinų prekių gabenimą, todėl labai svarbu sulaukyti įtartina transporto priemonę. Tačiau jokie ekonominiai veiksniai neturėtų būti iškeliami aukščiau už konstitucinių ar tarptautinių konvencijų principus. Siekiant užtikrinti transporto priemonių sulaukymo galimybę būtų tikslingiau skirti lėšų papildomiems tarnybiniais automobiliams bei sraigtasparniams įsigyti. Tai leistų sulaukiant reikalavimui sustabdyti transporto priemonę nepaklususius vairuotojus panaudoti organizacines technines priemones ir ginklo panaudojimas taptų išties išimtinė, o ne įprastine praktika. Tai tik dar kartą patvirtina ankstesnę išvadą, jog netikslinga specialios paskirties institucijoms suteikti papildomas, su pagrindine tokių institucijų paskirtimi nesusijusias funkcijas, nes tai iškreipia pagrindinės paskirties funkcijoms realiai naudojamų žmogiškųjų išteklių, techninių priemonių ir materialinių išteklių sąnaudas. Be to, įstatymų leidėjas, numatydamas valstybės pareigūnams kaip išimtinę teisę galimybę panaudoti šaunamąjį ginklą, turėtų užtikrinti gerą aprūpinimą techninėmis priemonėmis, reikiama pareigūnų skaičių, būtina saugiam patruliavimui, kad ginklas būtų naudojamas tik išimtiniais atvejais. Tai, jog pasienyje su Rusija ir Baltarusija beveik kiekvieną naktį bandant sulaukyti pažeidėjus yra naudojami šaunamieji ginklai, akivaizdžiai įrodo, jog esamų žmogiškųjų išteklių ir techninių priemonių neužtenka, kad Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai, vadovaudamiesi pagrindinio šalies teisės akto – Lietuvos Respublikos Konstitucijos – nuostatomis,

galėtų tinkamai įgyvendinti savo esminę paskirtį – įgyvendinti valstybės sienos apsaugą ir jos kirtimo kontrolę.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek Valstybės sienos apsaugos įstatymo nuostatos, reglamentuojančios šaunamojo ginklo panaudojimą, tiek Valstybės sienos apsaugos nuostatai, nustatantys pareigūnų veiksmus stabdant transporto priemones, turėtų būti taisomi. Minėtame įstatyme reikia papildyti 23 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktus žodžiais *būtiną reikalingumą ir būtinąsias ginties atvežtis*, taip pat įstatyme būtina apibrėžti *akivaizdaus transporto priemonės stabdymo sąvoką*.

Aptarus ginklo panaudojimo teisinius aspektus kitas ne mažiau svarbus klausimas yra poįstatyminių aktų nesuderinamumas su įstatymu Valstybės sienos apsaugos tarnybai pavestų funkcijų vykdymu. Tiek Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas, tiek 2002 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 598 „Dėl pasienio teisinio režimo taisyklių patvirtinimo“ priskiria Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnams funkciją tikrinti transporto priemones bei nurodo, jog „*asmenys, esantys pasienio ruože, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, muitinės ir kitų įgaliotų pagal kompetenciją atlikti patikrinimą valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnų reikalavimu privalo pateikti asmens, transporto priemonės, gabenamų krovinių, prekių dokumentus, leisti apžiūrėti transporto priemones, gabenamus krovinius, prekes, vykdyti kitus teisėtus pareigūnų reikalavimus*“. Įprasta, jog teisės aktai, numatantys tam tikras pareigas piliečiams, nurodo ir šių pareigų vykdymo tvarką. Čia pavyzdžys galėtų būti Kelių eismo taisyklės [20], kuriose 68 punkto reikalavimo „*draudžiama vairuoti transporto priemonę neblaiviam (girtam) ar apsvaigusiam nuo psichiką veikiančių medžiagų*“ įgyvendinimas pateikiamas 70 punkte „*policijos pareigūno reikalavimu vairuotojas privalo Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka leistis patikrinamas, ar nėra neblaivus (girtas) arba apsvaigęs nuo psichiką veikiančių medžiagų*“, taip pat 61 punkto reikalavimo „*motorinės transporto priemonės vairuotojas privalo su savimi turėti ir duoti policijos pareigūnui patikrinti: 1) Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojantį vairuotojo pažymėjimą*“ įgyvendinimo tvarka nustatoma 62 punkte „*uniformuoto policijos pareigūno (reguliuotojo) stabdomas transporto priemonės vairuotojas privalo ją sustabdyti. Sustabdęs transporto priemonę, vairuotojas dokumentus policijos pareigūnui privalo paduoti neišlipdamas iš jos*“ bei 63 p. „*policijos pareigūno reikalavimu vairuotojas privalo išlipti iš transporto priemonės, leisti patikrinti transporto priemonės techninę būklę*“.

Tuo tarpu joks šiuo metu galiojantis teisės aktas neįpareigoja vairuotojo sustoti stabdomam Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnui. Jei jau minėtą Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo Nr. 598 „Dėl pasienio teisinio režimo taisyklių patvirtinimo“ nuostata, jog „*asmenys, esantys pasienio ruože, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, muitinės ir kitų įgaliotų pagal kompetenciją atlikti patikrinimą valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnų reikalavimu privalo pateikti asmens, transporto priemonės, gabenamų krovinių, prekių dokumentus*“, aiškintume kaip kartu įpareigojančią stabdomą vairuotoją sustoti, tai analogiškai tokias pat teises stabdyti ir tikrinti įgautų ir Veterinarinės tarnybos pareigūnai.

Būtų tikslinga panagrinėti egzistuojančią pareigūnų teisių ir piliečių pareigų nustatymo tvarką. Galima diskutuoti, ar bendrosios įstatymo nuostatos automatiškai sukuria atitinkamas piliečių pareigas, ar bendrųjų įstatymo nuostatų įgyvendinimo tvarka turi būti konkrečiai apibrėžta poįstatyminiuose teisės aktuose. Jei vadovautumės pirmąja nuostata, tai tektų atsisakyti daugumos policijos veiklą reglamentuojančių teisės aktų, nes pareigos piliečiams kiltų iš Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 18 straipsnyje apibrėžtų policijos pareigūno bendrųjų teisių: minėto straipsnio 1 dalis „*pagrįstai įtardamas, jog padarytas administracinis teisės pažeidimas ar nusikalstama veika, tikrinti su tuo susijusio asmens, transporto priemonės, krovinių dokumentus*“ ne tik suteiktų teisių policijos pareigūnui, bet ir sukurtų pareigas vairuotojui. Tačiau šių bendrųjų teisių įgyvendinimo tvarka yra numatyta poįstatyminiuose vidaus reikalų ministro bei policijos generalinio komisaro teisės aktuose. Taip pat už pareigūnų reikalavimų nevykdymą numatyta piliečių atsakomybė (už reikalavimo sustabdyti transporto priemonę nevykdymą, atsisakymą pasitikrinti, ar vairuotojas nėra apsvaigęs ir t. t.). Nagrinėdami Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų atitinkamų funkcijų atlikimo tvarkos teisinį sureguliuojimą pasigendame analogiško funkcijų įgyvendinimo apibrėžtumo¹. Tai geriausiai ga-

¹ 2004 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu Nr. 1307 papildė Kelių eismo taisykles įteisindama muitinės pareigūnų veiksmus analogiškose situacijose: „63–1. Muitinės pareigūno reikalavimu vairuotojas privalo išlipti iš transporto priemonės, duoti muitinės pareigūnui patikrinti krovinių vežimo dokumentus ir leisti patikrinti transporto priemonę bei gabenamą krovinį“; „123–1. Vairuotojas privalo sustabdyti transporto priemonę, kai muitinės pareigūnas duoda signalą lazdelės ar skritulio su raudonu atšvaitu mostu skersai judėjimo krypties arba per garsiakalbį liepia sustoti. Signalas taip pat gali būti išreikštas įjungta švieslente su užrašu „STOP“, įrengta specialiomis spalvomis nudažytame ir muitinės ženklų pažymėtame automobilyje. Gavęs signalą vairuotojas privalo nedelsdamas sustabdyti transporto priemonę nurodytoje vietoje; jeigu vieta nenurodoma – dešiniajame kelkraštyje, o kai kelkraščio nėra – važiujamosios dalies dešiniajame pakraštyje“.

lima būtų paaiškinti nagrinėjant teisės aktus istoriniu aspektu: iki 2000 m. spalio 10 d. Valstybės sienos apsaugos tarnyba vadinosi Pasienio policija ir jos pareigūnų veiklą reglamentavo ir policijai skirti teisės aktai, tačiau reorganizavus Pasienio policiją į Valstybės sienos apsaugos tarnybą nebuvo iki galo suderinti poįstatyminiai teisės aktai. Tokio pobūdžio teisinės problemos yra nenuoseklios reformos pasekmė, kai reorganizuojant institucijas bei tikslinant jų struktūrą prieš reformą nebūna aiškiai nustatytos institucijų funkcijos ir jų įgyvendinimo galimybės [21].

Tam, kad būtų išvengta neaiškumo dėl teisės aktų nuostatų įgyvendinimo praktikoje, tikslinga papildyti Kelių eismo taisyklių 62 punktu: „įstatymų įgalioto pareigūno (reguliuotojo), stabdomas“ arba įtraukti analogiškas teisės normas į Valstybės sienos apsaugos tarnybos veiklą reglamentuojančius teisės aktus. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Administracinių teisės pažeidimų kodekse nėra numatyta atsakomybės vairuotojui, nevykdančiam Valstybės sienos apsaugos pareigūno reikalavimo sustabdyti transporto priemonę.

Valstybės sienos apsaugos įstatyme numatyta, jog vykdant tarnybos funkcijas teritorinėje jūroje bei pasienio vandenyse plaukiantys laivai kontroliuojami, persekiojami ir stabdomi pasitelkus tarnybos laivus bei orlaivius. Šio įstatymo 24 straipsnis numato ginkluotės panaudojimą persekiojant laivus jūroje:

1. Tarnybos laivo vadas laivo ginkluotę prieš persekiojamą laivą (išskyrus užsienio valstybėms priklausančius karo laivus ar laivus, naudojamus nekomerciniais tikslais) gali panaudoti tik išimties tvarka po to, kai visos galimos priemonės panaudotos ir panaudotų priemonių neužtenka laivui sustabdyti ar priversti paklusti. Šiuo atveju Tarnybos laivas iššauna perspėjamąjį šūvį į orą, o paskui į vandenį laivo priekyje ir gale po vieną šūvį. Jei ir po to laivas nesustoja, Tarnybos laivas turi teisę jį apšaudyti.
2. Naudojant ginkluotę prieš laivą, nesiekama jo paskandinti.

Matome, jog nors įstatyme numatyta, kad laivui sulaikyti gali būti pasitelkiami Tarnybos laivai ar orlaiviai, įstatyme reglamentuotas tik laivo ginkluotės panaudojimas. Greičiausiai šias įstatymo nuostatas suponavo tai, jog ir rengiant, ir priimant Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos įstatymą Valstybės sienos apsaugos tarnyba orlaivių neturėjo. Tačiau įsigijus orlaivį ir pradėjus aktyviai jį naudoti valstybės sienai apsaugoti bei kontrabandai užkardyti įsitikinta orlaivio naudojimo efektyvumu. Neabejotina, jog orlaiviai artimiausiu metu bus pradėti naudoti teritorinės jūros bei pasienio vandenių kontrolei. Gali susiklostyti tokia padėtis, jog įstatyme numatytais atvejais stabdant laivą orlaivio vadui gali tekti panaudoti ginkluotę, todėl reikėtų šį klausimą reglamentuoti įstatymu (papildyti Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 24 straipsnį „Tarnybos laivo vadas arba orlaivio vadas laivo arba orlaivio ginkluotę“).

Išvados ir pasiūlymai

1. Valstybės sienos apsaugos teisinio reguliavimo užtikrinimas, ypač vykdant kontrabandos ir nelegalios migracijos užkardymą, dažnai susijęs su įvairių rūšių prievartos (psichinės, fizinės ar šaunamųjų ginklų, sprogstamųjų medžiagų) panaudojimu. Dažnai prievartos panaudojimas yra būtinas užkertant kelią teisės pažeidimams, sulaikant pažeidimą padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant teisėtus asmens, visuomenės, valstybės interesus. Tačiau naudojant prievartą svarbu nepažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje garantuojamų žmogaus teisių į gyvybę, laisvę, asmens neliečiamumą, orumą bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų. Todėl prievartos panaudojimas turėtų būti labai tiksliai reglamentuotas įstatymais.

2. Atsižvelgiant į tai, jog žmogaus teisė į gyvybę yra absoliuti vertybė, darytina išvada, jog įstatymų leidžiamoji valdžia yra įgaliota įstatymais taip nustatyti prievartos ir šaunamųjų ginklų panaudojimo sąlygas, kada pareigūnui nebūtų suteiktos neribotos galimybės savo nuožiūra spręsti, kur, kada ir kaip panaudoti prieš žmogų šaunamąjį ginklą, t. y. aiškiai ir nedviprasmiškai nustatyti baigtinį ir neplečiamą ginklo panaudojimo atvejų sąrašą. Įstatymas gali leisti pareigūnui panaudoti šaunamąjį ginklą prieš žmogų tik tuo atveju, kai kitomis priemonėmis, tokiomis kaip psichinė ar fizinė prievarta, neįmanoma pasiekti tikslų, kurių reikšmė objektyviai pateisina šaunamojo ginklo panaudojimą.

3. Įvertinant tai, jog Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai turi bendrąsias policijos teises, akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 23 straipsnis suteikia pareigūnų veiksmams naudojant šaunamąjį ginklą labai plačią diskreciją. Teisės aktai, reglamentuojantys įvairių tarnybų pareigūnų galimybę panaudoti šaunamuosius ginklus priverstinai stabdant transporto priemones, palieka pareigūnų veiksmams mažesnę diskreciją nei 2000 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas Nr. VIII-1996. Šaunamąjį

ginklą leidžiama naudoti tik esant būtinajai ginčiai, būtinajam reikalingumui, sulaikant nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kai jis bando pabėgti transporto priemone. Todėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo nuostatos dėl šaunamojo ginklo panaudojimo priverstinai stabdant transporto priemonę turėtų būti tikslinamos.

4. Tiriamuoju laikotarpiu 50 proc. atvejų tarnybinis ginklas buvo panaudotas sulaikant asmenis (reikia atsižvelgti, jog priverstinis transporto priemonės stabdymas dažniausiai baigdavosi vairuotojų bei keleivių bandymais pabėgti po to, kai transporto priemone važiuoti tapdavo nebeįmanoma), 39 proc. atvejų tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones ir po 5,5 proc. – ginantis nuo užpuolimo ir kitais atvejais (prieš gyvūnus). Kadangi sulaikant asmenis tarnybinis ginklas buvo naudojamas tik įspėjamiesiems šūviams, akivaizdu, jog didžiausią pavojų kėlė ginklo panaudojimas priverstinai stabdant transporto priemones.

5. Suprantama, kad Valstybės sienos apsaugos tarnybos veikla tikrinant transporto priemones, užkardant kontrabandos gabenimą bei vogtų transporto priemonių gabenimą per valstybės sieną skiriasi nuo policijos veiklos užtikrinant eismo saugumą. Tačiau jokie ekonominiai veiksniai neturėtų būti iškeliami aukščiau už konstitucinius arba tarptautinių konvencijų principus. Siekiant užtikrinti transporto priemonių sulaikymo galimybę būtų tikslingiau skirti lėšų papildomiems tarnybiniais automobiliams bei sraigtasparniams įsigyti. Tai leistų sulaikant reikalavimui sustabdyti transporto priemonę nepaklususius vairuotojus panaudoti organizacines technines priemones ir ginklo panaudojimas taptų išties išimtine, o ne įprastine praktika.

6. Tam, kad būtų išvengta neaiškumo dėl teisės aktų nuostatų įgyvendinimo praktikoje, tikslinga papildyti Kelių eismo taisyklių 62 punktą „įstatymų įgalioto pareigūno (reguliuotojo), stabdomas“ arba įtraukti analogiškas teisės normas į Valstybės sienos apsaugos tarnybos veiklą reglamentuojančius teisės aktus. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Administracinių teisės pažeidimų kodekse nėra numatyta atsakomybės vairuotojui, nevykdančiam Valstybės sienos apsaugos pareigūno reikalavimo sustabdyti transporto priemonę.

7. Valstybės sienos apsaugos įstatyme numatyta, jog vykdant tarnybos funkcijas teritorinėje jūroje bei pasienio vandenyse plaukiantiems laivams kontroliuoti bei persekioti ir stabdyti pasitelkiami Valstybės sienos apsaugos tarnybos laivai bei orlaiviai. Nors įstatyme numatyta, jog sulaikant laivą gali būti naudojami Tarnybos laivai ar orlaiviai, įstatyme reglamentuotas tik laivo ginkluotės panaudojimas. Gali susiklostyti tokia padėtis, jog įstatyme numatytais atvejais stabdant Valstybės sienos apsaugos tarnybos laivą orlaivio vadui gali tekti panaudoti ginkluotę, todėl šį klausimą reikėtų reglamentuoti įstatymu (papildant Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 24 straipsnį „Tarnybos laivo vadas arba orlaivio vadas laivo arba orlaivio ginkluotę prieš persekiojamą laivą gali panaudoti...“).

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos 2000 m. gegužės 9 d. valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas Nr. VIII–1666 // Valstybės žinios. 2000. Nr. 42–1192.
2. Lietuvos Respublikos 2000 m. spalio 10 d. valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymas Nr. VIII–1996 // Valstybės žinios. 2000. Nr. 92–2848.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33–1014.
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. – Vilnius: Spauda, 2000.
5. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
6. Šileikis E. Konstitucinės teisės klausimai, kazusai, užduotys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004.
7. Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vado 2002 m. liepos 22 d. įsakymas Nr. 316 „Dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Darbo reglamentas“.
8. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
9. Raipa A. ir kt. Viešasis administravimas. – Kaunas: Technologija, 2002.
10. Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU. T. 32(24).
11. Urmonas A. Konstitucinės teisės principų viešojoje teisėje kontrolės funkcijos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU, T. 30(22).
12. Šakočius A. Teisinio reguliavimo pagrindai viešajame administravime // Raipa A. (red.) Viešasis administravimas: monografija.– Kaunas: Technologija, 1999.

13. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymo 8 str. 5 d., 9 str. 3 d., 22 str. 3 d., 5 d. 10, 11 ir 12 p., 24 str. 1 d. 1, 2 ir 5 p., 2 ir 7 d., 42 str. 4 d., 60 str., 61 str. 1 d., 62 str. 1 d. ir 65 str. 1 ir 2 d. atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002. Nr. 14–518.
14. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1999. Nr. 42–1345.
15. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 10 straipsnio 7 d. nuostatos, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 15 d. nutarimu patvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų įgyvendinimo tvarkos dalinio pakeitimo“ 1.2 punkto nuostatos, 2.1 punkto ir jo 1, 2 bei 3 papunkčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1995. Nr. 89–2007.
16. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.
17. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo senato 1999 m. birželio 18 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos nužudymo byloje“.
18. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.
19. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
20. **2002** m. gruodžio 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1950 „Dėl kelių eismo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 7–263.
21. **Pumputis A.** Teisėsaugos funkcijų sistemos klausimu // Kriminalinė justicija. 1997. Nr. 7, 8.

Aspects of Legal Regulations of Employment of Compulsion in Implementing the Functions of State Border Guard Service

*Dr. Saulius Greičius
Mykolas Romeris University*

Keywords: compulsory measures, juridical regulation of state border guard.

SUMMARY

For ensuring legal norms obligation use, moral norms, public opinion or beliefs are not always sufficient, so the obligation of law is ensured by invoking to assistance the state compulsion. Officials possessing corresponding authorizations in the cases provided by laws are entitled to use compulsion when it is necessary to prevent legal violations, detain the persons who have committed them and other cases during protection and defence of the legitimate interests of a person, society, state. As the employment of compulsion measures in all cases limits the opportunity of the person against whom these measures are used to act according to his will, the use of measures limiting the freedom of a person must be regulated by legal norms of law leaving to the officials discretion rights manifesting itself only by choosing a gentler form of compulsion. The use of firearms is the most dangerous type of compulsion against a person. The state border guard law for the officials who use firearms gives a wide discretion to act. In the article the co-ordination of legal norms that set the employment of compulsion measures with the regulations foreseen in the constitution of Lithuanian Republic have been analyzed. The suggestions how to improve legal regulation are given.

